

ועוד משהו על חדר החושך

מוטי ריקלין: כשהבלונדינית נושבת, ספרי 'עיתון' 77, 2006, עמ' 64

ברגע הראשון יכול כשהבלונדינית נושבת, ספרו של מוטי ריקלין, להיקרא כדו"ח אינטימי על מצב שוק הבשר בעיר החטאים תל אביב. המילים מעורטלות ומערטלות. שדי הבחורות מדומים ל"כדורי מוקה", הבלונד עובר שעות נוספות, העברית מתערבבת באנגלית והעיניים מסנוורות מהפרויקטורים של הקליפ המצולם בזמן אמת. ריקלין אינו מנסה לעדן, זיון הוא זיון, תחת הוא טוסיק ו"אפריל", בהכתבות עם ת"ס אליז, "הוא החזמן בירחים". הבחירה לא לחפש במילון את הצד המהוגן יותר מתלתלת עוד יותר את הבלונד. וכך בקריאה שבה משקפי השמש מסמנים את המרחק שבין הטבור לברכיים, נשמעים השירים כאיתות

מקסים של סימני מורס מעמדת ה-D.J. זהו הרווח שבין הבר ל-B והתחושה הבובתית הזאת לא מאבדת לרגע אף צעד מדוד על רחבת הריקוד. אבל לא כדאי להסתפק בקריאה כזאת. כדאי גם לקרוע את עטיפת הצלופן ולגלות טונות של בדידות בפינות הקרטון של האריזה. ריקלין לא ממחר להראות זה, אבל התחושה הזאת מנוקדת בכמה

שירים. הנה, למשל, השיר 'סיפורים מהקפריטה': "בכל שעה, מדושנת / ועגלגלה, מתמלאת הקפריטה, / כמו מחבת, בקשקוש פרצופים, / שדגים מבטים, ממעמקי הכיסאות הכחולים. // וכשמבטך קופא, כמו הזמן / בצילום, ובחדרי החושך של / הלב, מצלצלים טלפונים, אני חולף לידך // ולא אומר מילה".

ריקלין מתאר את קשקוש הפרצופים, את השמן הרוחח במחבת המטאפורי וגם את המבט הקופא כמו זמן. אפשר לעקוב אחרי תנועת המצלמה, להצניח את העדשה על פני הבחורה וללמד אותנו שיעור בקלוז-אפ, אפשר למחוק את התרגום מגוף הסרט הזה ("ולא אומר מילה"), אבל אי אפשר שלא לשמוע את אוושת הלבד באותו מבט. הרצון לרהט את הסלון הרועש בכמה כורסאות שקט משלים את הטון של הספר הזה, שבא מאהבה. איך אמר וודי אלן: "האם המין מלוכלך? רק אם הוא נעשה כהלכה".

רונני סומך

מיומנו של "אקטיביסט שירה"

מתי שמואלוף: בין שמואלוף לבין חזו, הוצאת ירון גולן 2006, עמ' 48

לעתים שירה באה במקום מעשים אחרים, במקום בו המעשים האחרים חסרים, והיא מנסה למלא את החלל שנפער במציאות. ואז היא עומדת מול או כנגד, בהתנגדות אשר אינה מוכנה להיוותר אילמת, ומצביעה על מקום הפצע: על חזירתה של המדינה אל תוך הזיכרון האישי והמשפחתי, אשר הותירה רקמת געגועים קרועה; על "משרד החינוך העקר", אשר נתן לאמו ולאביו של המשורר "חינוך של עבדים" (עמ' 38, 'יש מילים מכעיסות'); על ההחלטה ש"אֲרִיסִים ופְּרָחִים לא עוֹבְרִים / לְכַתֵּה י' " אשר נשמעת באוטובוסים (עמ' 43, 'אלוהים לא מרחם על הארסים והפרחות'); על כך, שגם פנתר שחור יודע כי רק ב"עוד ארבע מאות שנה תיפול / החומה"; ועל כך שהרצון "לשחרר / את האחים המזרחים מן המסכה" לא מצליח (עמ' 19, 'הבעיה האשכנזית').

השירה היא מקום ההתנגשות. גם מול השירה האחרת, של ביאליק והומרוס, של דוד אבידן ונתן זך, אבל גם מול ההיסטוריה. וההיסטוריה היא מקום ההפסד הגדול. היא אשר ניצחה את הוריו של המשורר ואת קהילת הוריו, ומאיימת לנצח אותו. ההיסטוריה בה"א הידיעה סירבה להעניק למי שאינו שותף בשלטון את הזכות לכתוב היסטוריה לעצמו, ומסרבת עד היום אפילו להעניק לו את הזכות לספר סיפור (בכנסת, בבית הספר, בטלוויזיה, בספרים, אבל גם ברחוב ובחלל הבית ובחלל הנפש). ולמתי

שמואלוף יש תשובה להיסטוריה, להיסטוריה האחרת שתיכתב כנגד ספרי ההיסטוריה של משרד החינוך ותכיל גם את משפחות שמואלוף וחזו, את יהודי עיראק, סוריה ופרס, את המזרחים בארץ בני הדור השלישי, ואת סיפור המרד שלהם ושל. היסטוריה, שאם לא יכתבו אותה ההיסטוריונים, אזי יכתבו אותה המשוררים, בשירי התנגדות להיסטוריונים ובאחיזה בזיכרון כמחאה.

שמואלוף מודיע לקוראיו על תיקון שהוא עורך דרך השירים, תיקון שהוא פנימי למשפחה אך קשור בשל כך בקשרים עמוקים למצב הישראלי, עד שהוא כמעט נוגע למצב המדיני: "היום אני מלקט את חרוזי ההיסטוריה של אבותי / רחוק מחגיגות התכשיטים המקומיות / ואוסף את אבני החן של הזכרון, שצללו לאבוד / באוקיינוס הפיושה" ('באמת', עמ' 11). הזיכרונות שהיו פעם אבני חן, והיום כבר אינם נמכרים בחנויות התכשיטים של המקום הזה, אבדו ויש ללקט אותם חרוז חרוז. מתוך הליקוט מתגלות תמונות ראשונות של העבר: "במבט ישיר אל הצלקות של ההיסטוריה / אני מגלה שהפצעים לא הגליו / רק הצעקות השתקו / והאסירים עדין יושבים ומתכבים / שההיסטוריון הנכון יבוא ויאיר / את אגמי הדמעות של הקדוש ברוך הוא" ('ההיסטוריון הנכון', עמ' 45).

כפי שהצעקות מודיעות כי יש מי שצועק או לפחות צעק, כך מגלה ההשתקה כי יש מי שהשתק, הצלקות מגלות כי יש מי שפצע, האסירים מגלים כי יש מי שאסר, וההיסטוריון הנכון חושף את אלפי ההיסטוריונים ה"לא נכונים". ההיסטוריה שנגנבה, שנעלמה, שבלעדיה אי אפשר לכתוב שירה גדולה, מאצלת לכתוב שירה כמחאה, מול הגנבים, ולא מול עצמנו, ולא מול עברנו ולא מול עתידנו. אבל השירה מאפשרת גם את החזרה פנימה אל המשפחה כאלטרנטיבה להיסטוריונים החיצוניים: "וגם אם

דרכי לבגד נהרסה, / ולמרות שאינני דובר את השפה, / עכשיו אני יודע שתי הם חתיכת חשכה של היסטוריה / התלויה / על וו, ספור אור ירח של סבתי" ('סיפור אור ירח', עמ' 30).

שמואלוף בספרו מהסס אל מי לפנות: אל בני המשפחה, אל בני הקהילה המזרחית המתגבשת (להם הוא מבקש לומר: "אתם אחי מהרגע שלא היה לכם", עמ' 19, 'הבעיה האשכנזית'), או אל המדכאים, ובתוכם מי ששמואלוף מגדיר כ"גנבת הגדולה מפל", הציונות, שלאחר מסע אל תוך בטנה הוא יכול להצהיר: "אני עובד במס ההכנסה של דפי ההיסטוריה החסרים לי, / ואת יפיה של אשתי לא קניתי בארץ מכת, במטבעות / גדולים, חסרי ערך, / אלא מצאתי אותו באלבום תמונות ישן של סבתי / העיראקית, / בדמות אמי, כשהיתה צעירה, לבושה בבגדי הכובש / האירופאי" ('מסע אל תוך בטנה של הגנבת הגדולה מכל - "הציונות"', עמ'

של אתיקה, מעולם לא הוכרע. וכדאי, לדעתי, להאזין לקריאתו של שמואלוף ליצור קהילה ספרותית אשר אינה אדישה למה שקורה מחוץ לבתי הקפה; כן יש טעם בקריאתו ליצור קהילה ספרותית מזרחית של סופרים, משוררים, מבקרים וקוראים הקוראים אלו את אלו, ומנסחים אגב קריאתם וכתבתם פואטיקה מזרחית חדשה-ישנה, אולי פואטיקות מזרחיות רבות.

אלמוג בהר

הגרסה המלאה של המאמר הופיעה בחודש יולי באתר האינטרנט של קבוצת "כתובת" בירושלים:
<http://www.poetryplace.org/mati-about.html>
 ספר שיריו הראשון של אלמוג בהר שיעורי כאב יראה אור בהוצאת עם עובד.

אדמיאל קוסמן

הליכה

סטפֿ דיִירקטלי אינטו ד'ה לייט.
 סטפֿ, סטפֿ דיִירקטלי אינטו איט.
 סטפֿ אז אַ הירִו. יס, נו פֿאניק,
 יס, מיי דיר. סטפֿ דיִירקטלי
 אינטו ד'ה לייט. סטפֿ אינטו
 איט. סטפֿ נו פֿיר. הו, מיי

דִרְלִינג. סטפֿ דיִירקטלי אינטו
 ד'ה לייט. סטפֿ אז אַ הירִו. יס,
 מיי דיר. סטפֿ דיִירקטלי אינטו
 ד'ה לייט. סטפֿ, נו פֿאניק. סטפֿ
 נו פֿיר. סטפֿ אינטו איט.
 סטפֿ, סטפֿ,

סטפֿ ביי סטפֿ. יס, יס, קומפֿליטלי. יס מיי
 דיר. סטפֿ אינטו ד'ה לייט. סטפֿ דיִירקטלי
 אינטו ד'ה לייט. סטפֿ
 וויב מיי. האַנד ביי האַנד. סטפֿ
 נו פֿאניק. סטפֿ נו דִרְר. גִאסֿט
 סטפֿ ווית' מיי.
 אינטו ד'ה ווִרְלִד.

סטפֿ, הו סטפֿ אינטו איט. סטפֿ מיי
 דִרְלִינג. סטפֿ אז אַ הירִו. סטפֿ אז אַ
 גִאִינט. סטפֿ ביי סטפֿ. סטפֿ ווית' מיי.
 סטפֿ, מיי דיר. קומפֿליטלי קוואייט.
 בי נו פֿיר.

12, 'לא', ודרך הכנסת השפה המזרחית האחות, הערבית המדברת על "שהידים" בטלוויזיה, ואילו בבית "אפאשלי מדברת עם סבתי בשפה / העִירָקִית" (עמ' 35, 'בין אום-כולתום לבין אמיי'), הערבית שחדרה אל העברית במסווה של סלנג ואומרת: "אשפֿרה... בדלִק... עִיוִני... פֿאִדִיחָה" (עמ' 12, 'לא'). אבל אין בכך לפתור את הפיצול שבין האקדמיה לבית, ובין הרגע בו "שירה מזרחית דיברה על זהות", והרגע בו "זהות מזרחית כתבה שירה" (עמ' 23, 'ערב שירה אשדודית, במרחב של סמי שלום שטרית'). כ"אקטיביסט שירה" (עמ' 17, 'ברכת יום ההולדת של אקטיביסט שירה יודע') ופעיל תרבותי (שמואלוף עבד ב"קשת הדמוקרטית המזרחית", וכעת הוא משמש כעורך כתב העת 'הכיוון מזרח', ומפרסם מאמרי ביקורת תרבות), שמואלוף נמצא בין המקום המדבר על "זהות מזרחית" קיימת, כותבת שירה, ואשר יש לתבוע את כניסתה לתוכניות הלימוד הממלכתיות, לבין המקום המודע של ניסיון לכתוב זהות מזרחית חדשה דרך השירה.

אחד הפתרונות של שמואלוף למתח שבין הישן והחדש בזהות המזרחית (והשילוב ביניהם בפריקט "השבת עטרה ליושנה"), הוא בבניית שושלת משוררים מזרחים, אשר מצד אחד שותפים בויכרון העבר התרבותי המזרחי, ומצד שני מכוננים יחד את הזהות המזרחית החדשה בעמידתם כנגד המרכז הישראלי האנטי-מזרחי, בייצוג השתיקה וההשתקה בתוך המשפחה המזרחית הנשברת, בעיצוב מקומם בין הערבויות ליהדות, בין המזרחיות לאשכנזיות, בין הדתיות למסורתיות ולחילוניות. השושלת הפואטית של מתי שמואלוף מתחילה במובן הזה בארז ביטון של מנחה מרוקאית, וממשיכה דרך ברכה סרי, סמי שלום-שטרית (וודרכו השירה האמריקאית השחורה) ומואזי בן-הראש (קִינָה המהגֵר).

האם כל משורר מזרחי כותב שירה מזרחית? האם כל משוררת אשה כותבת שירה נשית? כן ולא. כן, כי בסופו של דבר אין דגם אחד של שירה מזרחית (או שירה אשכנזית), של שירה נשית (או שירה גברית), וכל יוצר חדש הבא מתוך הקהילות הללו מגוון את הדגמים הקיימים. אבל גם לא, כפי שמדגים שמואלוף בבחירתו להתייחס בעיקר לשושלת המזרחית המודעת למזרחיותה של שירתה, ולא למשוררים מזרחים אשר "השתכנזו".

שירתו של שמואלוף אינה עומדת לבדה, ואין היא מבקשת לעמוד לבדה, כיצירה בודדה, בשדה השירה. שמואלוף מבקש לשוחח עם השושלת הספרותית המזרחית הקודמת לו, ולהרגיל את הקהילה הספרותית לקריאה באותה שושלת, ולקריאה בו כהמשכה של השושלת; שירתו מבקשת להיקרא על ידי משוררים, ותיקים וצעירים, כדי להעניק להם כלים למחשבה מחודשת על השירה, וכדי לקדם את הניסיון של יצירת פואטיקה מזרחית חדשה-ישנה; ושירתו מבקשת להיות שותפה ביצירתה של קהילה מזרחית, פיוטית ופוליטית.

הוויכוח הישן-נושן על השירה, האם היא אסתטיקה לשם אסתטיקה, או שיש בתוכה גם מקום לשאלות

28). שמואלוף מסמן בספרו החדש דרך של חיפוש אחר פואטיקה מזרחית. פואטיקה שאינה מזרחית רק במובן הפוליטי, במחאתה על מצב חברתי-כלכלי-תרבותי, פואטיקה שאינה רק ציפוי דק של מאגר סמלים מצומצם של המזרח, המצוי בתחום אוצר המילים המערבי, כגון המאכלים, הקללות, אלף לילה ולילה, העראק, העוד ואום-פולתום, פואטיקה מזרחית שאינה מתקשרת עם עצמה רק דרך ההוגים הפוסט-קולוניאליים מן העולם השלישי הפועלים במערב. שמואלוף שואל: "מדוע ברכה סרי וחִבִיבָה פִדִיה לא נפגשות / בעדנה אל מול תבה סתומה / מדוע שנהב - שטרית - שוחט לא נכנסים לחפת / שירת המזרחיות הפזורה על / רצפת הדכו' כמו כוס שבורה / שכל חלקיה נוצצים..." (עמ' 18, 'ליצור אסתטיקה מזרחית'). שמואלוף שואף לאחד בין החלקים השונים של המזרחיות ולהכניסם תחת "חופת שירת המזרחיות", אבל המזרחיות אולי אינה אחדות, והבקשה ליצור "אסתטיקה מזרחית" עדיין חזקה יותר מקיומה הממשי של אותה אסתטיקה, והרמזים הפזורים הדוקרים המכוונים אל אותה אסתטיקה הם זכוכיות שבורות, ואיך יפגשו שוב זכוכיות שבורות ליצור כוס שלמה.

בשיר הראשון בקובץ מכריז שמואלוף על ההסתערות, ומכין אליה את קוראיו: "הגיע הזמן לומר הדכו' לא הסתים / האדמה לא מוֹדֶה-תיכונִית / העם מבקש לכתב שיר אנאלפביתי / שחר מתוך מחילות לבנות / מלים נקרעות בבלא / קומו התחברו למרד בשפה / אנחנו קמנו / בין תרבות האותיות הגזעניות שהקיפו אותנו / במעברות לא מנקדות / אנחנו העבד והשפחה של הזמרים וביאליק / קוראים מזרחית, כנגד ומעבר, סוג של / אפֿ שִרִוֿת שִלִישִית לִשִיר ה" (עמ' 7, 'זה לא ציטוט, זה אות צורב על צווארי'). אבל קשה לכתוב שירים אנאלפביתיים, ולמרות הרצון הבוזר להכריז על אנאלפביתיות כנגד האותיות הגזעניות, בשיריו של שמואלוף בולטת הקריאה האקדמית בכתבי הוגים מזרחים כיהודה שנהב, אלה שוחט וסמי שלום-שטרית, וכן ההיכרות עם פוקו ודרידה.

דילמה זאת של ייצוג המזרחיות קיימת לא רק בשירה, אלא גם בפרווה, ואפילו בפוליטיקה; התרבות המזרחית אשר קדמה למדינת ישראל היא תרבות עשירה, שכללה רכיבים אליטיסטיים רבים, ויעידו על כך אוצרות שירתה המורכבים אשר הוסיפו להתפרש ולהיכתב עד המאה העשרים; בארץ נתפסת העילגות כמייצגת את המזרחיות על ידי הלא-מזרחים, תפיסה אשר הופנמה אצל חלק מן המזרחים (ולמשל מרבית הסטנד-אפיסטים המזרחים), ומשמשת את חלקם למחאה אנטי-ממסדית ואנטי-אליטיסטית בעלת עוצמה גדולה (וראו ספריהם של דודו בוזי וקובי אוז, והמקרה הייחודי של ספרה החדש של שרה שילה שום גמדים לא יבואו).

אחד מניסיונותיו של שמואלוף להתרחק מן המזרחיות האקדמית נעשה דרך הכנסת העברית המזרחית הפופולרית, "כפֿרה... מתק... נשמה" (עמ'